

O POČETKU NOVOŠTOKAVSKOGA HRVATSKOGA
JEZIČNOG STANDARDA, O NJEGOVU POLOŽAJU
U POVIJESTI HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
I U CJELINI STANDARDNE NOVOŠTOKAVŠTINE

Pitanje naznačeno u naslovu jedno je od središnjih što su zaokupila našu filologiju u posljednjih deset godina. Nema dvojbe da će naše razdoblje ostati trajno obilježeno njime. Naučili smo gledati neke stvari temeljitije, razlučeno, a opet povezano, kako to prije nismo umjeli, pa će, bez obzira na ishod raspravâ što se još vode, ostati trajan i prinos što će ga naše razdoblje svojim traženjima i rasuđivanjima namrijeti serbokroatistici.¹

U mnogome je razmjerno brzo došlo do prilično široka slaganja, bar što se tiče bitnoga, ali se nastavljaju i kontroverzije, a dosta toga izaziva nedoumice. Previše je novoga izrečeno u kratko vrijeme a da bi moglo biti drukčije. A mnogo je toga ostalo nedorečeno i nedomišljeno, mnogi odnosi nisu do kraja odmjereni i odvagani, pred nama je još velik posao na podrobnoj dokumentaciji, pa se i tu još kriju nepoznanice i iznenađenja. Ali, ishodište je tu, i s njime temeljna pitanja i prvi odgovori, koji pobuđuju na dublje razmišljanje i življe traženje. To dragocjeniji su sada prigovori i nedoumice. Pobuđuju na bolje i domišljenije odgovore.

U tome sklopu bit će, mislim, zgodno, a ovoj prilici svakako primjerno, ako se ukratko nabace neke misli o tome gdje treba odrediti početak novoštokavskom hrvatskom jezičnom standardu. Ne radi se pritom o pitanju dokle sežu korijeni toga standardnog jezika i odakle on dobiva kulturne i emocionalne vrijednosti koje zastupa. Ne radi se, dakle, o pitanju gdje počinje povijest hrvatske stilistike. Jasno je, naime, da ona

¹ Za novije razvoje na tom području usp. sintetičke preglede R. Katičić, *Nešto napomena o postanku složenoga jezičnog standarda hrvatskoga ili srpskoga*, Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2 (1974) 225—257 i *O novijem razvoju u raziskovanju standardne novoštokavščine in njenih zgodovinskih temeljev*, Jezik in slovstvo, 22 (1976/7), br. 7, 193—203.

počinje s prvim počecima hrvatskoga književnog jezika i da je, kakva je danas, zasnovana na svoj njegovoj povijesti. Radi se samo o tome da se odredi gdje je začetak standardnom obliku novoštokavštine u Hrvata kakav je i danas u uporabi, s jedinim izuzetkom onih što su naseljeni u Gradišću. Treba, po mogućnosti, odrediti razdoblje od kojega se dalje taj standardni oblik hrvatskoga ili srpskog jezika, vezan za hrvatsku sredinu i za hrvatske napore, razvija u kontinuitetu, relativnom dakako, ali ipak tolikom kolik se i u drugim jezičnim sredinama prihvaća kao kontinuitet standardnoga jezika. Drugim riječima, treba hrvatski književnojezični razvoj staviti u evropski i svjetski kontekst. U tome i jest temeljna vrijednost takva razmišljanja.

Odrediti valja dakako i odnos hrvatskoga novoštokavskog jezičnoga standarda prema cjelini hrvatskoga ili srpskog jezika, i posebno, prema cjelini standardne novoštokavštine i prema onim njezinim oblicima koji ne pripadaju hrvatskom književnom jeziku. To je potrebno ne samo stoga što je organska osnova sve standardne novoštokavštine genetski i tipološki, dakle, dijalektološki u najširem smislu, ista ili vrlo bliska, nego i zato što kulturne i emocionalne vrijednosti što se izražavaju raznim oblicima te standardne novoštokavštine interferiraju međusobno, i što im se povijesni tijekovi, koji upravo i određuju njihovu različitost, ne jednom samo, isprepleću i dodiruju. Tek kada se odrede i odmjere svi ti odnosi u svojoj povijesnoj uravnoteženosti, kad se raspoloživa dokumentacija prouči s toga gledišta do u pojedinosti, bit će izvršen zadatak i obavljen posao pred kojim su se našli filolozi našega vremena.

Pokušaj da se obrazloženo odgovori na pitanje o početku novoštokavskog hrvatskog jezičnog standarda osvjetljuje novim svjetlom sve pravce što su ovdje bili naznačeni. Zato je to napor koji se obilno naplaćuje. A napor jest, jer na to pitanje ima nekoliko mogućih odgovora, od kojih se svaki daje obrazložiti. Sve zavisi od kriterija koji se žele postaviti. Traženje odgovora na postavljeno pitanje ne sastoji se toliko u tome da se odredi koji su od svih mogućih kriterija »oni pravi«, koliko u tome da se objasne odnosi u kojima stoje jedni prema drugima. Kad ti odnosi budu jasni, znat će se i to koje od tih kriterija valja odabrati za koju svrhu i što se takvim izborom dobiva, što se gubi. A o tome se upravo i radi.

Na postavljeno je pitanje naša tradicionalna filologija davala spreman i jasan odgovor. Hrvatski novoštokavski standard nastao je po tom učejnu u tridesetim godinama devetnaestoga stoljeća kao plod ilirskoga pokreta i reformatorskoga djelovanja Ljudevita Gaja.

Njegovo reformatorsko djelovanje u grubim se crtama podudara s vremenom u kojem je Vuk Stefanović Karadžić, u samotnom ali nepogrešivo usmjerenom radu, polagao temelje svojoj reformi: uvođenju novoštokavskoga jezičnog standarda u Srbâ i beskompromisnoj prilagodbi tradicionalnoga ćirilskoga pisma potrebama upravo takva standardnog jezika. Ta vremenska podudarnost ponudila je vrlo zgodan paralelizam u periodizaciji, paralelizam što se pokazivao gotovo kao istovjetnost

ishodišta: genijalnim stvaralačkim činom Karadžić je stilizirao novoštokavski jezični standard i stvorio mu izvanredno prikladno ćirilsko pismo, a Gaj je u okviru ilirskoga pokreta reformirao latinicu i uveo standardnu novoštokavštinu, od Karadžića prvotno namijenjenu samo štokavcima, u kajkavsku Hrvatsku kao jedini književni jezik. Tako se učilo.

Sve su to nepobitne činjenice i, ovako shvaćene, odgovaraju na pitanja što su gore naznačena. Novoštokavski standardni jezik u Hrvata potekao bi prema tome, kao i u Srba, iz reforme Vuka Stefanovića Karadžića, uveo ga je, svojim golemim autoritetom, Ljudevit Gaj, prilagodio ga je hrvatskoj sredini i reformirao je za nj latiničku grafiju. Takvim je odgovorom onda novoštokavski hrvatski jezični standard dobio ne samo jasno određeno doba nastanka, nego i dva heroja osnivača: jednoga izvornog, ali udaljenog od hrvatske književnojezične scene, Vuka Stefanovića Karadžića, i jednoga pobočnog, ali operativno prisutnijega, Ljudevita Gaja. Takvim je odgovorom ujedno jasno određen i odnos hrvatskoga novoštokavskog jezičnog standarda prema standardnoj novoštokavštini u drugim narodnim i kulturnim sredinama, poglavito u srpskoj. Sva je standardna novoštokavština potekla iz jednoga vrela, iz čistoga narodnog govora, koji je izuzetna veličina jednoga čovjeka umjela vjerno, valjano i mjerodavno pretočiti u knjige, a dalekovidni zanos drugoga i njegova neumorna energija, oslanjajući se na tradicije pisanja narodnim štokavskim jezikom, učinila je taj novoštokavski standard književnim jezikom svih Hrvata.

Takav je nekakav bio odgovor na ovdje postavljena pitanja što ga je naša filologija sve do nedavno bez oklijevanja davala. I ako se danas, kad više ne možemo bez oklijevanja dati takav odgovor, malo zamislimo nad njim, tako svedenim na svoje bitne sastojke i osobine, neće nam biti čudno što je taj odgovor toliko vremena zvučao posve uvjerljivo i što je zadovoljavao tolike i tako izvrsne znalce. Činjenice na koje se poziva nesporne su, veže početke novoštokavskoga hrvatskog jezičnoga standarda s povijesnim zbivanjima koja su doista spektakularno prijelomna, uspostavlja jasan i lako razumljiv odnos sa standardnom novoštokavštinom kao cjelinom. Zadovoljava dakle sve zahtjeve što se takvu odgovoru postavljaju. Sve, osim jednoga, ali bitnog: nije, naime, istinit. Ali to nije lako vidjeti na prvi pogled. Razabire se samo kada kriteriji postanu istančaniji i teoretski zahtjevi oštriji. Osobito se teško razabire dok se ne razlikuju jasno tri pojave i tri pojma, što se u životu gusto isprepleću, a po naravi svojoj bitno razlikuju: standardni jezik, grafija i pravopis. Naša filologija, opterećena praktičnim zadacima i oskudna u radnicima i radnim instrumentima, dugo nije imala daha za takva produblјivanja, a stranci su imali prečega posla nego da se bave našim potankostima. Njima je i to što se nudilo dobro služilo.

No promijenila su se vremena, promijenila se i naša filologija. Ušli smo u potankosti. I to ne zato da utrošimo višak energije. Filologija nam je i dalje preopterećena, a neobavljeni poslovi i neizvršeni zadaci nago-

milani pred njom. Ali s onim odgovorom nije se moglo dalje. Sve življe se osjećalo da on ne uzima u obzir pitanja što su se iz neposrednoga doživljaja svega jezika, iz iskustva s njime i iz zahtjeva što su mu se postavljali, opet i opet nezaobilazno nametala. To su pitanja što se javljaju u tri tematska kruga, različita a ipak usko povezana i uzajamno preslojena. Ta tri kruga jesu: odnos novoštokavskoga hrvatskog standarda prema drugim oblicima književnoga jezika što se javljaju kod Hrvata, u starijoj njihovoj književnosti, odnos toga istog standarda prema hrvatskom narodnom govoru drugih narječja, i napokon, varijantni pluralizam i policentričnost naše suvremene standardne novoštokavštine. Pitanja iz sva ta tri kruga ostajala su s tradicionalnoga položaja bez valjana odgovora. A bitna su za svakoga tko ima živ odnos prema svojem jeziku, koga ne zadovoljava školnički i prosvjetiteljski jezični red, nego traži stvaralačku jezičnu kulturu, široka obzorja izrazu koji osjeća kao autentično svoj; za svakoga tko svojim jezikom želi sudjelovati na ravnoj nozi u zbivanjima suvremenoga svijeta, kojemu nije dovoljno da se opismeni i da opismenjuje, nego pismen i obdaren moći njegovana i razrađena izraza želi doživljavati svoj jezik, a ne samo imati ga. Književnici i filolozi nisu više išli svaki svojim putem, ne trpeći se ili bar slabo mareći jedni za druge, nego su lingvisti postali opet svjesni estetske i umjetničke dimenzije svoga predmeta, a beletristi povijesne i znakovne naravi svojega medija.

U takvoj je klimi onda neprimjerenost tradicionalnoga odgovora na pitanje naznačeno u naslovu ovih razmatranja postala očita. Takav je odgovor odjednom bio neprihvatljiv jer nije govorio o mnogome što je bilo životno prisutno i životno važno. Osjećalo se to dugo prije nego se moglo suvislo izreći i znanstveno utemeljiti. Poslije vremena mladoga Jagića naša filologija kao da je rezignirano odustala od toga da ostvaruje pretpostavke za takvo dublje razumijevanje. Ta je šutnja bila duga i mučna. Naprijed se moglo krenuti samo pipajući polako, tražeći nesigurno, razrješujući spone jednu po jednu, skicirajući filološki aparat kojega još ni danas nema gotova. Pa kad su se počeli ocrtavati obrisi novih odgovora, naravno je da su se javili prigovori i da su ostale neodmice.

Korisno je stoga jednostavno i jasno reći o čemu se zapravo radi pri tim novim odgovorima i spoznajama. Temeljna neistinitost tradicionalnoga odgovora, ona što je gotovo rukama opipljiva, jest u tome što jezik koji je Ljudevit Gaj uveo u Zagreb i kajkavsku Hrvatsku nije današnji novoštokavski hrvatski standard, nego se od njega uočljivo razlikuje. To također nije novoštokavski standard Vuka Stefanovića Karadžića, nego je jedan drukčiji i drukčije zasnovan novoštokavski standard. Novoštokavski standard ilirskoga tipa i zasnovan na ilirskim zasadama uspješno je i dosljedno u Hrvatskoj njegovala do pred kraj prošloga stoljeća tzv. zagrebačka filološka škola, na čelu s Adolfom Veberom — Tkalčevićem. Današnja hrvatska standardna novoštokavština, sa svim svojim bitnim osobinama proizašla je iz druge jedne književnojezične reforme, krajem 19. stoljeća, koju je pripremio mladi Jagić i krug oko

Đure Daničića u Jugoslavenskoj akademiji, a proveli su je, uz znatne ali suzdržljive rezerve zreloga Jagića, Tomislav Maretić, Ivan Broz, Franjo Iveković i širi krug njihovih suradnika i sljedbenika.

Ta reforma, poznata kao »pobjeda hrvatskih Vukovaca« bila je znatno manje spektakularna od ilirskog pokreta. Filološki nestručnjaci obično za nju i ne znaju. A ipak, standardna novoštokavština u Hrvata upravo njoj zahvaljuje svoju konačnu i potpunu standardnost. Tek tu je jezični kanon Vuka Stefanovića Karadžića postao mjerodavan i za hrvatski književni jezik, po njemu su se rješavala posljednja otvorena pitanja. Ako ćemo, dakle, početak hrvatskoga novoštokavskog jezičnog standarda računati od vremena kada je bio dovršen u svojem današnjem obliku i od kojega se dalje više ne izgrađuje i ne preustrojava, nego samo još razvija na čvrstim i stalnim temeljima, onda taj početak nije u tridesetim nego u devedesetim godinama prošloga stoljeća i nije vezan s ilirskim pokretom, nego s »pobjedom hrvatskih Vukovaca«, koja je paralelna s »modernim«, postrealističnim strujanjima u hrvatskoj književnosti i s njima ulazi u istu kulturnohistorijsku cjelinu.

Ta je činjenica očita svakom tko uzme u ruke knjige i druge tekstove tiskane od ilirskog preporoda pa do posljednjega desetljeća devetnaestoga stoljeća. No malo ih je koji to znaju jer su knjige onih pisaca toga razdoblja koje su ostale živa literatura i dalje se čitale, kao npr. Šenoine, podvrgnute jezičnoj lekturi i adaptaciji, pa su naknadno prilagođene konačnom obliku hrvatskoga novoštokavskog standarda. Da je Ljudevit Gaj uveo taj standard kod Hrvata, moglo se pričati samo onim đacima koji su tekstove pisaca, osobito prozaista, prošloga stoljeća čitali u takvim jezično »dotjeranim« i »pasteriziranim« izdanjima.

Posljednjim je i konačnim kodifikatorima hrvatske standardne novoštokavštine u spornim slučajevima doista bio mjerodavan Vuk Stefanović Karadžić, njegovi principi i njegova škola, dakako, u njihovoj interpretaciji. Tu je veza između njegova reformnog rada i hrvatskoga novoštokavskog jezičnog standarda očita. No jednako tako očito postaje da u prethodnom razdoblju, obilježenom ilirskim književnojezičnim zasadama, to nije bilo tako. Ako se поближе razmotri hrvatska standardna novoštokavština toga prethodnoga razdoblja, pokazuje se da u ocjenjivanju odnosa iliraca prema Karadžićevu djelu treba razlikovati dvoje. Na književnom polju uživao je njegov korpus sabranih i odabranih tekstova srpske i druge štokavske narodne književnosti velik ugled i izvršio je golem utjecaj. Vidi se to čim se počnu listati godišta Danice ilirske, a najdalje je u tom išao Stanko Vraz.

Na području književnoga jezika, međutim, ilirci imaju s Karadžićem zajedničko samo jedno: novoštokavsku dijalekatsku osnovicu standardnoga jezika. Gdje god se pak unutar tog temeljnog izbora mogu razlikovati od njegova jezičnog kanona, oni se doista i razlikuju. On teži najvećoj mogućoj čistoći jednoga narječja, oni njihovoj sintezi na osnovi jednoga, on je dosljedan u izjednačivanju oblika za tri množinska padeža, oni u njihovu razlikovanju, on je nadasve suzdržljiv u kovanju novih riječi, oni mu širom otvaraju vrata, njegov je pravopis pretežno

fonološki, njihov morfonološki. Moglo bi se nabrojiti još oprekâ, ali je i ovo dosta da pokaže kako izravan utjecaj Karadžićeve jezične reforme na hrvatski novoštokavski jezični standard, kako su ga zacrtali ilirci oko Ljudevita Gaja i poslije njih zagrebačka škola, nije bio velik. Štoviše, taj utjecaj, u okviru temeljnoga i zajedničkog novoštokavskog izbora nije mogao biti manji nego je bio.

Moglo bi se dakle reći da hrvatska standardna novoštokavština, konačno izgrađena i obilježena Karadžićevim kanonom, kontinuirano postoji tek od devedesetih godina prošloga stoljeća, a u primjeni se potpuno ustalila i prodrila u sve pore javnoga života tek pred prvi svjetski rat. Taj je odgovor potpuno ispravan, nema mu samome po sebi prigovora, i nema sumnje da jezik kojim se sada služimo u javnoj upotrebi, u sadašnjem svojem obliku, potječe upravo od tada, niti od prije, niti od kasnije. Takvim je odgovorom jasno određen početak novoštokavskoga hrvatskoga jezičnog standarda, njegov položaj u povijesti hrvatskoga književnog jezika, i u cjelini standardne novoštokavštine. No takav ispravan odgovor zadovoljit će nas samo onda, ako je pojava razvijenoga i gotovoga hrvatskoga novoštokavskog standarda sve što nas zanima, ako posvema zanemarimo njegovo nastajanje, ako ne želimo znati za povijesni rast iz kojega je potekao, i kojim je ostao bitno obilježen.

Dosta je tako formulirati stajalište s kojega bi nas onakav odgovor mogao zadovoljiti, pa da se osjeti kako je i stajalište neprimjereno i odgovor nedovoljan. Da bi se kod toga moglo stati, trebalo bi vjerovati u standardne jezike što se gotovi i izgrađeni pojavljuju u jednom trenutku i iskaču kao Palada Atena, oklopljena, u punoj bojnoj opremi, djevičanski, iz Zeusove glave. Tko ne vjeruje u to, mora se pitati: odakle? A kao što čudesno rođenje božice Atene pripada grčkoj mitologiji, tako i standardni jezici što gotovi i izgrađeni iskakuju iz kakve bogolike glave pripadaju književnojezičnoj mitologiji. Ne postoje zbiljski, i ne može se ozbiljno vjerovati u njih. Toga nema ni onda kad izuzetno nadahnuti, stvaralački pojedinci prijelomno zahvate u povijest svojega jezika i svojega naroda. A još se manje može pretpostaviti da bi tako šta moglo proisteći iz djelâ jednoga Ivana Broza ili Tome Maretića. Oni su mogli pridonijeti da se presjeku rasprave oko ovoga ili onoga spornog pitanja, vezanoga za tehnička rješenja konačne standardizacije, ali je isključeno da bi svojoj sredini stvorili, ili makar samo donijeli, nov književni jezik. Novoštokavskoj standardizaciji nisu među Hrvatima u to doba bili samo već položeni temelji, nego je ona bila i daleko uznapredovala, radilo se još samo o konačnom dotjerivanju i usklađivanju. Nastupio je i prekid kontinuiteta, utoliko što su se pri konačnom rješenju u nizu spornih pitanja napustila normativna načela ilirskoga razdoblja i prihvatila nova, potekla iz Karadžićeve reforme i korpusa njegovih i Daničićevih tekstova. To je, međutim, prekid kontinuiteta u nekim načelima standardizacije, a nije prekid u kontinuitetu standardnoga jezika, koji je, iako još ne u svemu sasvim stabiliziran, već u to doba funkcionirao kao standardni. Promijenili su se nešto zahtjevi lektora, ali se to odražavalo samo na nekim, i to površnijim, svojstvima standardnoga jezika koji je društveno

bio već ukorijenjen i odatle dobivao svoju stabilnost. Standardni jezik nije od toga postao drugi, nego tek ponešto drukčiji, i to unutar već postavljenih okvira. Uostalom, novo se normiranje konačno probilo samo u onim svojim osobinama koje su se podudarale s novoštokavskim govorima na hrvatskom terenu. Bio je to završni korak u standardizaciji, ne nova standardizacija. Izražajna moć onih koji su se tim standardnim jezikom služili tekla je i dalje iz istih izvora, stilske vrijednosti, njihova podloga i usmjerenost, ostale su iste. Samo jako precjenjivanje dijalektoloških svojstava osnove književnoga jezika i nerazmjerna zauzetost pravopisnim pitanjima, a oboje je u našoj filologiji tradicionalno, mogli bi koga dovesti do toga da taj prekid kontinuiteta u posljednjoj reformi hrvatskoga štokavskoga standarda i njegova pravopisa uzme kao uvođenje novoga standardnog jezika, iako je on tada nesumnjivo dobio svoj konačni oblik. Takva nas pak spoznaja prisiljava da uvođenje novoštokavskog književnog jezika u Hrvata gledamo ne kao trenutni događaj nego kao postepen razvoj, kao proces koji je prolazio razne faze. Time je otvoreno pitanje njegove periodizacije. Ispravna povijesna interpretacija toga procesa zasnivat će se, naime, i izraziti u primjerenom članjanju na smisljena razdoblja.

Gdje je onda početak razdoblja koje je završilo »pobjedom hrvatskih Vukovaca« u posljednjem desetljeću prošloga vijeka? Ta pobjeda je značila napuštanje zasada i prakse zagrebačke filološke škole, koja je na području Hrvatske i Slavonije više desetljeća bila i službeno mjerodavna. Naš svečar ju je temeljito istražio i time je trajno zadužio našu filologiju. Pokazao je kako se ta škola najtješnje nadovezivala na jezične zasade ilirskoga pokreta. Premda se položaj standardne hrvatske novoštokavštine u šezdesetim, sedamdesetim godinama prošloga stoljeća ponešto razlikuje od onoga u tridesetim i četrdesetim, ipak sve razdoblje od prvih prodora ilirizma do »pobjede hrvatskih Vukovaca« nedvojbeno tvori čvrstu susljednost i cjelinu. Imamo stoga jedno razdoblje, koje ćemo vjerojatno najprimjerenije razdijeliti u dva podrazdoblja. No to su, iz ove perspektive, već pojedinosti. Važnije će biti upitati se čime je obilježen početak toga razdoblja. Radi se tu o tome što je ilirski pokret, što su Ljudevit Gaj i njegovi suradnici Antun Mažuranić i Vjekoslav Babukić pridonijeli razvoju hrvatskoga novoštokavskog jezičnog standarda.

Tu treba i opet poći od onoga što je očito. Gaj je za hrvatski književni jezik stvorio novu latiničku grafiju. Povodeći se za češkim uzorom uveo je dijakritičke znakove na latinskim slovima i tako, radeći nezavisno od Karadžića, omogućio da se uspostavi dalekosežna ekvivalencija između slova reformirane latiničke i slova reformirane ćiriličke grafije. Ta je ekvivalencija dobila svoju punu važnost, dakako, tek onda kad je i pravopis hrvatskoga književnog jezika reformiran prema Karadžićevim načelima te je od pretežno morfonološkoga postao pretežno fonološki. Od tada je, naime, moguće gotovo mehanički transliterirati ćirilički tekst u latinički i obrnuto. Koliko je praktičko značenje takvoga stanja u našoj

sredini doživljujemo svakodnevno. Gajev je prilog latiničkoj hrvatskoj grafiji to omogućio, ali ostvareno je tek »pobjedom hrvatskih Vukovaca« pod kraj prošloga stoljeća kad je i latinički pravopis organiziran na principima Karadžićeve reforme.

Već ta uspješna i dalekosežna reforma hrvatske latiničke grafije dovoljna je da Gajev zahvat pokaže dosta važnim u povijesti hrvatskoga književnog jezika, i posebno novoštokavskoga standarda, da njime započnemo novo razdoblje u razmatranju njegove povijesti. No ilirski pokret dao je tu i više. Na području na kojem se do tridesetih godina prošloga stoljeća razvio hrvatski kajkavski jezični standard uveo je naglom odlukom i dobro vođenom akcijom novoštokavski. To se i zapamtilo. Svi odnekud znaju da ilirski pokret znači prekid s kajkavštinom u javnoj upotrebi. Pamtilo se to još i lakše zato što se ticalo Zagreba, glavnoga grada, koji je baš tada zaigrao novu i važnu ulogu u čitavom hrvatskom narodu, a i u krugu ostalih južnih Slavena. S tim smo se sjećanjem, napokon, toliko srodili da je uza nj uvjerljivije zvučala i tradicionalna nauka da je Ljudevit Gaj uveo standardnu novoštokavštinu kod Hrvata i time utemeljio, ili zapravo suutemeljio, oslanjajući se na reformu Vuka Stefanovića Karadžića, današnji naš književni jezik. Pritom se pak nije primjećivalo da ta tvrdnja može imati smisla i biti istinita jedino ako se pod Hrvatima razumiju samo »Horvati« osamnaestoga i ranog devetnaestog stoljeća, kajkavski stanovnici varaždinske, križevačke i zagrebačke županije. Pa iako takvo gledanje uključuje doživljajnu perspektivu glavnoga grada, to ipak nije gledište čitavoga naroda, s njega se ne može valjano razgledati ni povijest njegova standardnog jezika. Na prvi to pogled i ne mora biti vidljivo, a ipak, tvrdnja da je Ljudevit Gaj (su)utemeljitelj današnjega hrvatskoga jezičnog standarda gubi iz vida veći dio hrvatskog naroda.

Kada je Gaj radio na tom da u kajkavskoj Hrvatskoj »horvatski« jezik zamijeni »ilirskim« u službi standardnoga, bile su to sasvim određene i svima poznate veličine. »Ilirskim« jezikom se već pisalo, bio je počeo služiti kao rudimentaran standardni jezik, ali ne u trima županijama civilne Hrvatske, ne među kajkavskim Hrvatima. Dakako, Gaj i njegovi suradnici su aktivističkim žarom proširili upotrebna područja toga jezika, uključili ga u suvremenu evropsku kulturu, do kraja ga laicizirali, i odredili osnove i načela po kojima će se njegovati i razvijati. Ali nisu uvodili nov jezik, niti su ikad pomišljali da čine takva što. Zaokupljalo ih je pitanje kakav jezik, ali ne i koji. To je bilo riješeno: ne »horvatski« nego »ilirski«, ne kajkavski, razvijeniji standard doduše, ali ipak standard manjine i perifernoga područja, nego novoštokavski, standard tek u prvim počecima razvoja, ali zato standard većine i uz to središnjega i životno važnog područja. Iz većinskog područja taj je standardni jezik in statu nascendi već prije ilirskog pokreta zračio i na manjinsko, bio na njem poznat i na specifičan način ugledan, kao jezik velikoga i tvrdoga prostora, mnogoljudan, junački, vezan s velikom književnom prošlosti, bremenit obećanjima izgledne budućnosti, jezik širokopotezan. I

baš zbog te svoje prisutnosti već od prije prihvaćen je taj novoštokavski jezični standard za ilirskoga preporoda svagdje u kajkavskoj Hrvatskoj bez znatnijega otpora, upravo kretom ruke.

Ilirci su novoštokavskom hrvatskom jezičnom standardu otvorili nove izgledе, dali njegovu razvoju nov polet, nova načela, novu, konačno posve ujednačenu grafiju. U razvoju jednoga standardnog jezika to nije ni malo ni neznačajno. Sigurno obilježuje početak novoga razdoblja u tom razvoju. Ali je isto tako očito da sve to nije uvođenje novoga standardnog jezika, nije početak njegova razvoja nego samo jednoga razdoblja u njemu, ma kako znatno to razdoblje bilo. Takvih je glavnih razdoblja dakle u povijesti razvoja hrvatskoga novoštokavskog jezičnog standarda bilo najmanje tri: razdoblje njegove konačne izgradnje neposredno poslije »pobjede hrvatskih Vukovaca« do pred prvi svjetski rat, razdoblje ilirskoga pokreta i zagrebačke filološke škole, te napokon, razdoblje koje je prethodilo ilirskom pokretu, doba dakle kad taj novoštokavski standard još nije bio obuhvatio sav narodni prostor Hrvata, nego samo veći njegov dio.

Tom predilirskom razdoblju određen je, međutim, u dosadašnjem razmatranju samo svršetak. Ostaje da mu se odredi početak. Čim se to pitanje postavi, pokazuje se i njegova teškoća. Očito je, naime, da nema prijelomnoga događaja ni istaknutoga djelovanja koje bi obilježavalo taj početak. Odgovor tako ne može biti jeftin. Ne može se osloniti na legendu, nego se mora zasnivati na produbljenu razumijevanju same stvari. Treba odrediti vrijeme i zbivanje u kojem se počinju stjecati bitna obilježja toga standardnog jezika, kako lingvistička tako i sociološka. Taj je zadatak u toliko zanimljiviji što se pri njegovu rješavanju oslobađamo ucijepljene a nešto prejednostavne predodžbe da je stvaranje standardnoga jezika nužno vezano za istaknutu osobu i zbivanje više ili manje spektakularno. Pokazuje se, naprotiv, koja su bitna svojstva standardnoga jezika, prisutna i u rudimentarnijim fazama njegova razvoja.

Da bi se odredio početak razvoja jednog standardnog jezika, potrebno je odrediti dokle seže kontinuitet njegova dijalekatski obilježenog jezičnog materijala i od kada se taj materijal upotrebljava na način karakterističan, makar u najbitnijem, za standardni jezik. Na to pitanje, kad se tako postavi, moguće je onda dati i sasvim određen odgovor. Novoštokavski jezik, stiliziran prema folklornoj koiné, javlja se u hrvatskoj književnosti, osobito pučkoj i poučnoj, od 17. stoljeća. Taj književni jezik postaje onda sve ujednačeniji, sve više potiskuje nenovoštokavske i čakavske književne redakcije, pisci i izdavači sve se čvršće orijentiraju na latinicu i postepeno napuštaju ćirilicu bosančicu, sve dok oko polovice 18. stoljeća novoštokavski ne ostaje sam na poprištu nekajkavskoga hrvatskog područja, s latiničkom grafijom koja se već spontano bila razvila daleko prema konačnom ujednačenju. Taj razvoj nije nikada došao do kraja jer su potpuno ujednačenje grafije postigli ilirci, naglo i na drugim osnovama.

• U isto vrijeme, oko sredine 18. stoljeća, stječe se u uporabi toga novoštokavskog pismenog jezika i niz obilježja, koja ga u najrudimentarnijem

smislu obilježuju kao standardan. Ujednačen i povezan najviše upravo na temelju folklorne novoštokavske koiné, taj se jezik počinje upotrebljavati i bez obzira na užu dijalekatsku pripadnost piščevu i njegovih čitalaca. Pokazuje to lijepo daleka proširenost i velika popularnost Kačićeva Razgovora ugodnog i književno djelo Reljkovićevo, koji je pisao i na svojem, slavonskom, dijalektu i na mladom novoštokavskom standardu, napuštajući osobine svojega govora, i govora velikog dijela čitateljstva kojemu se obraćao, i uključujući se u širi krug književnojezične komunikacije i stilizacije, koja upravo po tome izrazito počinje dobivati obilježje standardnosti.

Hrvatski pučki novoštokavski književni jezik počinje u to doba dobivati obilježje standardnosti i po tome što se obraća sve širem krugu čitatelja. Gledamo li naklade i ponovljena izdanja knjigâ, pokazuje se da se i na tom području oko polovice 18. stoljeća javlja sasvim nova kvaliteta. I tu je Kačićev Razgovor karakterističan primjer, ali nipošto jedini.

Obilježje standardnosti dobiva taj jezik u to doba i po tome što na širokom planu izlazi iz okvira crkvene poučne književnosti i počinje se upotrebljavati na raznim područjima, od administracije, preko urbara i prijevoda zakona, stručnih djela i priručnika, proglaša i publicistike, raznih oblika prosvjetiteljskoga rada, književne polemike, pa do kompletnoga prijevoda Biblije i poetske stilizacije u duhu kasnog baroka, rokokoâ, klasicizma i predromantike. Čitava ta eksplozija nije za standardnost jezika manje znatna zato što su joj intelektualni i umjetnički dosezi sve u svemu ostali skromni. I bez velikih ostvarenja, jezik koji je sve to izražavao počeo se sve brže uklapati u evropsku civilizaciju onoga vremena, nespretno još i slabo istančano, postajao joj je sve primjereniji i dorasliji, i po toj novostečenoj prilagođenosti i prilagodljivosti također je postajao standardan.

Nema tu oštre granice ni velikog događaja. Nema ni velikoga čovjeka. A mi živimo u ozračju u kojem se lako moglo zaboraviti da su standardni jezici u Evropi obično tako i nastajali i da većinom nemaju svjetsnoga osnivača, nego su se spontanim rastom razvili iz starijih književnih jezika, i ne može se odrediti čas njihova nastanka. To nipošto nije iznimka, nego, naprotiv, pravilo. Hrvatski razvoj ne odudara time od evropskoga.

Norma toga hrvatskog novoštokavskog jezičnog standarda dugo je bila uporabna, bez izričite i stroge kodifikacije, i stabilizirala se polako, postepeno, s kolebanjima. Ipak se već prije ilirskoga pokreta javlja težnja za eksplicitnom kodifikacijom, pišu se gramatike, rječnici, imenuju pravopisne i terminološke komisije. No sve to ne prekida proces, ne vodi ga naglom dovršenju. Čitav niz pitanja ostaje dugo otvoren, normiranje ih ne presijeca nego samo ubrzava dozrijevanje njihovih rješenja. I gramatičari ilirskog pokreta, Antun Mažuranić i Vjekoslav Babukić, ne odudaraju svojim radom bitno od te djelatnosti na području ujednačavanja, dotjerivanja i normiranja. Oni su unijeli nove koncepcije i nove principe, čitavom razvoju dali su određen i obrazložen smjer, ali ne

stojе izvan njega i iznad njega, niti im ikada pada na pamet da uvode u knjige nov jezik kojega u knjigama do njihova djelovanja nije bilo. Naprotiv, svjesno nastoje da jeziku koji je već okušan, pa i proslavljen u knjigama, dadu oblik najprimjereniji novomu vremenu i preporodnom pokretu najprikladniji, najizgledniji za budućnost. Uostalom, s kakvom spremom i na temelju kojega znanja bi oni inače bili gramatičari? Starom jeziku daju novo ruho. To je srž jezičnih shvaćanja u ilirskom pokretu, i tko to smetne s uma i u Ljudevitu Gaju gleda (su)osnivača novoga standardnog jezika doista promatra ilirski pokret s gledišta koje samom tom pokretu ostaje sasvim tuđe.

I borba hrvatskih filoloških škola u šezdesetim godinama prošloga stoljeća, premda se još više približila potpunoj stabilizaciji hrvatske novoštokavske standardne norme, ne izdvaja se iz toga procesa, koji je počeo još prije ilirizma. Ona ga nastavlja i privodi logičnom završetku, zaoštravajući neka preostala pitanja do skrajnosti. A Maretić, kad u svojoj Gramatici, kako danas znamo, konačno stavlja hrvatskoj novoštokavskoj standardnoj normi točku na i, daje joj oblik u kojem će se neopozivo stabilizirati, izričito se uključuje u taj proces. Poziva se na svu tradiciju hrvatskoga (novo)štokavskoga pisanja i veli da tamo gdje još ima nejasnoća kako treba književno (standardno) govoriti i pisati želi dati uputu i savjet, i to tako što gleda kako je to o čemu se znalci spore u Vuka Stefanovića Karadžića jer u novije doba nitko kao on ne zna pisati (novo)štokavski i narodno, pa se s pravom može smatrati Ciceronom toga jezika.²

Maretić je to napisao u malo riječi i još manje redaka, gotovo stidljivo, pa se to lako zametnulo i zaboravilo u opsežnu djelu kakva je njegova

² Usp. T. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb 1899, str. I—II, u Predgovoru: Pored svih dojakošnjih hrvatskih i srpskih gramatika odavno ljudi, kojima je stalo do čista i dobra jezika, osjećaju nestašicu knjige, koja bi im bila potpuno i pouzdano rukovodstvo *pravilnoga današnjega književnog jezika*. Tu nestašicu hoće da ukloni ova knjiga, ...

Ako sam htio, da ova knjiga bude onakova, kakova treba, morao sam građu za nju uzimati iz djela pisanih najboljim književnim jezikom. Svi ljudi, koji o toj stvari mogu pravo suditi, slažu se u tome, da je Vuk Stefanović Karadžić do danas prvi naš pisac, što se tiče pravilna i dobra jezika, da je on za književni naš jezik ono, što je Ciceron bio i jest za književni latinski jezik. Budući da o Vuku i ja ovo mislim, za to je trebalo, da iz njegovijeh djela saberem što potpuniju građu za ovu moju knjigu. Vuku se od svih drugih pisaca u pravilnosti književnoga jezika najviše približio Daničić; za to sam ja obilno upotrebio i ona Daničićeva djela, koja su za taj posao najzgodnija. Napokon sam upotrebio narodne umotvorine, što ih je na svijet izdao Vuk poznatom svojom vještinom, u kojoj ga nitko nije dostigao. Drugijeh izvora nijesam htio upotrebiti, jer ne bi dosta bilo uzeti samo još dva ili tri pisca, već mnogo više, a onda bi u knjizi mojoj bilo odviše citata i ona bi morala biti znatno veća. Osim toga sam uvjeren, da i ona tri pomenuta izvora sadržavaju u sebi obilnu građu.

Str. 4. u Pristupu: Osim geografičke svoje prostranosti i množine naroda ima štokavski govor prvenstvo pred ostalima još i u tome, što je umjetna književnost, koja je u njemu prošavšijeh vijekova napisata, svojim obiljem i vrijednošću mnogo znatnija i od čakavske i od kajkavske stare književnosti

Gramatika. A ipak se iz tih riječi vidi da je Maretić bio svjestan svojega položaja u dugom procesu hrvatskoga novoštokavskoga normiranja, da je znao da svojim cjelovitim, jezično i stilski zaokruženim djelom ne polaže temelje, nego samo rješava ona, ne više brojna, pitanja što su ostala otvorena i sporna.

Slika se tako zaokružuje i potvrđuje u svojoj smisljenoj cjelovitosti. Stvaranje hrvatskoga novoštokavskog jezičnog standarda, stiliziranog isprva prema novoštokavskoj folklornoj koiné, i potom pomno izgrađivanog da postane punovrijedan medij nadetničke evropske civilizacije, evropske i svjetske kulture, pokazuje nam se kao povijesni proces koji je započeo oko polovice 18. stoljeća i prolazeći kroz razne faze, kolebajući se katkad u smjeru, završio konačnom stabilizacijom negdje pred prvi svjetski rat. Čitav se taj razvoj smisljeno daje razložiti u tri razdoblja s njihovim podrazdobljima. I Ljudevit Gaj i djelo Vuka Stefanovića Karadžića odigrali su u tom razvoju, u prijelomnim njegovim momentima, bitnu i nezaobilaznu ulogu. Ali ne stoje na njegovu početku, niti je taj razvoj bio takav da se može podrediti jednom čovjeku ili jednom događaju, pa ma kako veliki i značajni bili. Bio je to povijesni proces koji se ne da izraziti individualnostima. Jezična svijest utemeljena na njegovim rezultatima ne može se potpuno i bez ostatka identificirati s velikim osobama prošlosti. Prebogata je za to i previše slojevita, jer je takvo korijenje iz kojega je ponikla. Pojedincima se može samo odmjeriti udio, priznati zasluga, izraziti zahvalnost. A za mnogo toga treba zahvaliti, na razne strane, i u različitom smislu.

Umjesto osobnog stvaralačkog čina u tridesetim godinama prošloga stoljeća, pokazao nam se, dakle, proces u kojem je sudjelovao velik broj ljudi, što znatnih, što manje znatnih, što uglednih što neuglednih, proces koji je trajao punih sto i pedeset godina, počeo oko polovice 18. stoljeća i završio pred prvi svjetski rat, pa su od svih njegovih prijelomnih datuma ti datumi najprielomniji, ako i nisu najčvršće odredivi. Onaj kojega zanima samo gotov i ustaljen standardni jezik držat će se stoga najbolje ovoga drugoga datuma, a onaj kojega zanimaju počeci, razvoj i rast, prvoga. Dio toga razvoja istražio je, prikazao i objasnio upravo naš svečar.

Promijenila se tako vremenska odredba nastanka hrvatskoga novoštokavskog jezičnog standarda, a promijenilo se i shvaćanje o tome što taj nastanak znači. Taj standard predstavlja samo nov stupanj u razvoju hrvatskoga književnog jezika, razvoju koji je i prije prvih zametaka

(a torlačke umjetne književnosti nikad nije ni bilo); pa i narodno pjesništvo, po gotovu epsko, u Stokavaca je mnogo bujnije i ljepše, nego li je u Čakavaca, Kajkavaca i u Torlaka.

Str. 5. također u Pristupu: Za to se i na području središnjega ili književnoga narječja često nalazi štogod u jednom broju ovako, u drugom onako, a ima i toga, da se po svemu ili gotovo po svemu području rečenoga narječja govori štogod i ovako i onako. Pita se, što treba raditi u takvijem slučajevima, što treba, što li ne treba uzimati u književni jezik? Mjesto odgovora na to pitanje pogledajmo malo, što je u takvijem slučajevima radio Vuk Stefanović Karadžić, o kojem je kazano u predgovoru što treba.

standardnosti tekao stoljećima. Standard se počeo razvijati kao odgovor zahtjevima modernog vremena, i to isprva na dvije dijalekatske osnovice: kajkavskoj i novoštokavskoj, svakoj na svojem području, a onda je Ga-jevim zahvatom kajkavski standard i na svojem području uzmaknuo pred novoštokavskim. Postavši standardnim jezikom svih Hrvata, novoštokavski je književni jezik preuzeo nasljedstvo svih stilskih i izražajnih vrijednosti ostvarenih u hrvatskoj književnosti, bez obzira na to koja je bila dijalekatska osnova. Dosta je podsjetiti se kako su u nekim djelima pisanim standardnim jezikom izrazito prisutne i dijalekatske izražajne vrijednosti, tako npr. u Krleže i Kolara kajkavske, u Nazora čakavske, pa će ta stilistička polivalentnost novoštokavskoga hrvatskog jezičnog standarda postati očita. To je tako, bez obzira na to što su se neki jezikoslovci, poslušni učenju o istovjetnosti pučke novoštokavštine i književnoga jezika, tomu protivili i o pitanjima jezičnoga standarda razmišljali sasvim dijalektološki. Takvo razmišljanje nije samo neistinito, ono je i štetno jer sprečava da se pravo razumije odnos između standardnog jezika i dijalekata, svih, pa i onoga na kojemu je eventualno zasnovan.

Isto je tako neispravna, inače dosta proširena, predodžba po kojoj se stvaranjem novoštokavskoga standarda hrvatski književni jezik oštro dijeli na ovaj naš sadašnji i neki »stari« koji s našim nema žive izražajne i stilističke veze, već zato što je to »drugi« književni jezik, ne ovaj naš. Stoga se neki protive početku hrvatskoga novoštokavskog jezičnog standarda u osamnaestom stoljeću jer osjećaju živu i prisnu vezu svojega izražajnog svijeta sa štokavskom hrvatskom književnosti i starijom od toga vremena. Taj prigovor je, međutim, zasnovan na temeljnom nespo-razumu. Početak standardizacije ne prekida veze s izražajnim vrijedno- stima starijih razdoblja, nego im samo stvara nove podloge i okvire. Jedno je kontinuitet standardizacije, i on se određuje po kriterijima o kojima je ovdje već bilo riječi, a drugo kontinuitet izražajnih vrijednosti i stilskih uzora. Kada, s dobrim razlozima, tvrdimo da Marin Držić i Ivan Gundulić nisu pisci hrvatskoga novoštokavskog standarda, a Kačić i Reljković (u Satiru), naprotiv, pripadaju njegovim počecima, onda to ne znači da su ta druga dvojica za naše današnje izražajno obzorje rele- vantnija od dvojice prvih. Shvatljivo je, međutim, da se oni koji to, krivo, tako razumiju bune, jer je očito obrnuto: u našim izražajnim mo- gućnostima i stilskoj osjetljivosti Držić i Gundulić su uočljivije prisutni nego Kačić i Reljković. Samo, to nema bliže veze s pitanjem početaka novoštokavske standardizacije u Hrvata. Radi se o kontinuitetima koje ta standardizacija nije dokinula. Objektivno nije. To, uz ostalo, dokazuju upravo i takve reakcije. Ali nije ni subjektivno. Djelatnici te standardi- zacije bili su uvijek otvoreni prema vrijednostima »starije« književnosti i svjesni izražajnoga kontinuiteta u kojem su stajali i kojemu su služili. Pa i sam Maretić glavninom svoje opsežne gramatike samo sugerira protivno. Izričito, međutim, iako vrlo suzdržljivo, pridružuje se ostalima. Tako nam je on, uz konačno dovršen i valjano dotjeran novoštokavski standard, namro i mnoga nerazumijevanja i nedoumice s kojima smo se tek danas čestito uhvatili u koštac.

Hrvatski novoštokavski jezični standard, dakle jedini danas standardni jezik čitavoga hrvatskog naroda, oslanja se u svojim počecima i izvorištima na stilizaciju usmene novoštokavske književnosti. Polazište mu je i prvo mjerilo novoštokavska foklorna koiné, ista ili vrlo slična onoj koja je, u razno doba, bila polazište svoj standardnoj novoštokavštini. Već po svojem ishodištu i podrijetlu novoštokavski hrvatski standardni jezik dio je standardne novoštokavštine, koja služi i drugim narodnim sredinama osim hrvatske. U cijelom svojem kasnijem razvoju hrvatski novoštokavski jezični standard opet je i opet stiliziran i dotjerivan prema novoštokavskoj folklornoj koiné i u njoj je nalazio mjerila, ravnotežu i uporište. Tako je i daljnjim svojim razvojem ostao u prisnom, pa i stilistički relevantnom dodiru sa svom standardnom novoštokavštinom. Od početka pak svoje izgradnje taj je novoštokavski standard ugrađen u hrvatski književni jezik, njemu je namijenjen i njemu služi. Preuzima svu njegovu povijesno izraslu izražajnu moć, sve njegove stilističke vrijednosti i osjetljivosti, i to u mjeri većoj, očitijoj i izravnijoj nego je ona u kojoj se sve to zrcali već i u novoštokavskoj folklornoj koiné. Posebno je pak mladi novoštokavski hrvatski standard bio otvoren književnosti dubrovačke renesanse i pučkoj književnosti glagoljaškoga srednjega vijeka. Poslije je rastao i primao razne domaće impulse, a uz njih crkvenoslavenske i češke. Odmjeravao se o jezike velikih tekstova svjetske književnosti, a posebno o grčke i rimske klasike i o Bibliju. Svoj pečat su mu udarili i Srbi u Hrvatskoj svojim novoštokavskim ijekavskim govorima. Nezaobilazni su, pak, u povijesti njegova razvoja tekstovi narodnih umotvorina sabrani i redigirani od Vuka Stefanovića Karadžića i Đure Daničića, i ne manje njihovi biblijski prijevodi. Iz njihova korpusa uzeti su i kriteriji za završnu obradbu standardne norme, koja je dovela do njezine konačne stabilizacije.

Tako je hrvatski novoštokavski jezični standard složenim svojim razvojem izrastao u dvoje. On je suvremen oblik hrvatskoga književnog jezika, oblik koji zadovoljava sve zahtjeve što se postavljaju standardnom jeziku. Preuzeo je svu izražajnost, osjetljivost i mogućnosti oblikovanja što ih je namrla povijest hrvatskoga jezika i hrvatske književnosti. Po tome otvara daleke vidike i postavlja velik izazov za budućnost. Naraštajima i naraštajima obećaje i nudi izražajnu moć, primjerenu baš njima, ako se samo potrude da je steknu njegujući svoj jezik. Istovremeno je dio standardne novoštokavštine, pripada joj bitnim nizom svojih temeljnih svojstava, otvoren je svim njezinim izražajnim vrijednostima koje se uklapaju u njegove stilističke koordinate, svakom drugom standardnom novoštokavskom izrazu nudi svoje vrijednosti, ako mu mogu što značiti i obogatiti ga. Svojim novoštokavskim standardom hrvatski je književni jezik sve svoje vrijednosti unio u novo doba i ujedno se uključio u koncert sve standardne novoštokavštine, kao neotuđiv dio njezine raznolike cjeline.

Pojavno se to očituje kao specifično obilježena, stilski cjelovita, varijanta standardne novoštokavštine. Ta varijanta svojim obilježjima i svojim izražajnim mogućnostima predstavlja sav hrvatski književni jezik,

sve njegove dijalekatske hipostaze, svu baštinu koju su namrla njegova stoljeća, svu njegovu okrenutost prema budućnosti. Takva, ona je dio života što teče i raste na svim putovima standardne novoštokavštine. Tko hrvatsku varijantu standardne novoštokavštine, tj. novoštokavski hrvatski standardni jezik promatra samo s jedne od tih dviju strana, a drugu zanemari, zatvara sebi vrata svakoga dubljeg razumijevanja i prije će se ili kasnije naći sukobljen s tvrdoglavim činjenicama. Složena istina nije manje istinita niti je manje objektivna zato što je složena. A povijest hrvatskoga novoštokavskog jezičnog standarda pokazuje kolika je teoretska istančanost i kolika osjetljivost za složene i neosobne procese potrebna ako ćemo standardnu novoštokavštinu i sve njezine tokove promatrati kao cjelinu.

S u m m a r y

ON THE ORIGIN OF THE CROATIAN NEO-STOKAVIAN LINGUISTIC STANDARD, ON ITS PLACE IN THE HISTORY OF THE CROATIAN LITERARY LANGUAGE AND IN THE WHOLE OF STANDARD NEO-STOKAVIAN

The usual answer to the question suggested in the title of this paper is that the Croatian Neo-Štokavian Standard Language was formed and came into use in the eighteen thirties as a result of the Illyrian movement and the reforms of Ljudevit Gaj. These reforms are more or less contemporary with the brilliant scholarly achievements of Vuk Stefanović Karadžić, which became the foundation of the modern Serbian Neo-Štokavian standard. This suggested an identity of origin. The Neo-Štokavian Serbo-Croatian standard is thus considered to have both a founder: Karadžić, and a co-founder: Gaj. According to such views, Karadžić shaped it on the model of the language of Neo-Štokavian folklore literature, at the same time reforming the Cyrillic script to make it most appropriate for the spelling of the forms of that language, while Gaj reformed the Latin script on similar lines and introduced that language, which was originally intended to serve Štokavians only, into the standard usage of the Non-Štokavian Croats also, making it the vehicle of the whole of modern Croatian culture. This answer may seem plausible, as it states only undisputable facts; yet, on the whole it is not correct.

If one just considers the texts and the sources, it immediately becomes evident that Gaj and the Illyrians did not introduce the Neo-Štokavian standard in the forms in which it is used today, and that their principles of standardization were quite different, in many respects even contrary, to those of Karadžić. Standardization on Karadžić's lines was established in Croatia only at the end of the nineteenth century, and that is the actual beginning of the Neo-Štokavian Croatian standard as it is in use today.

But such an answer to our question, although correct, can satisfy us only if the appearance of the full-grown Croatian Neo-Štokavian standard is all we are interested in, if we neglect its foundations and its development, if we choose to ignore its growth. Such an attitude would certainly be absurd, especially since the final standardization of written Croat at the end of the last century did not introduce a new standard language among the Croats, but only removed the last controversial points in the already existing usage, which functioned in unbroken continuity. It can even be observed that among the solutions proposed by the followers of Karadžić, only those which correspond to traits prevailing in the Neo-Štokavian dialects of the Croatian area were eventually accepted.

The final standardization in the eighteen nineties was only the end of the last evolutionary period in the full establishment of the Croatian Neo-Štokavian standard. Our initial question which originally only concerned a starting point has now become a more complex one about the periodization of a historical process.

Where does the period preceding the final standardization begin? Without any question, the Illyrian movement is the most important turning point. Yet, at a closer look, while it appears to have been a turning point in the use of Latin characters, in the area of use of the Neo-Štokavian Croat standard and in its position in cultural and public life, and in the principles of standardization, it was not a turning point in the standard usage itself, and even less a break in its continuity. Thus the Illyrian movement itself appears to be the beginning of one period in the growth of the Neo-Štokavian Croatian standard and the end of a preceding one. This is clearly illustrated by the fact that the Illyrian grammarians only continued the work of their Pre-Illyrian predecessors.

A Neo-Štokavian literary language shaped on the model of the koiné of folklore literature has existed among the Croats from the seventeenth century onwards. About the middle of the eighteenth century it began to acquire the essential traits of a standard language in *statu nascendi*. This is a most fundamental turning point and the very beginning of Neo-Štokavian standardization among the Croats, even though the intellectual and artistic achievements of this cultural activity were quite modest and the young standard did not embrace the whole Croatian area, but only its major part.

The roots of this process of standardization lie in the popular edificational literature of the seventeenth century, and this literature, in its turn, has a base in the whole of the older Croatian writing, medieval and renaissance. The Neo-Štokavian Croatian standard as it exists today is thus an integral part of the whole of Croatian literary language, and is heir to the whole of its potential of expression and its stylistic values. At the same time it interacts with the whole of modern standard Neo-Štokavian, as one of its variants, each set in its own cultural setting.